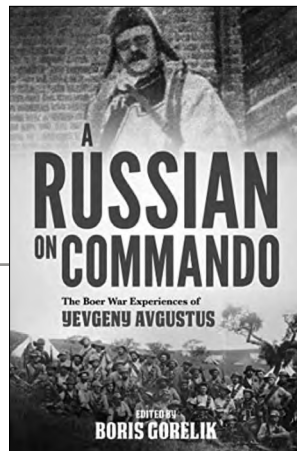

Latvietis Dienvidāfrikā

Recenzija par grāmatu: Gorelik Boris (ed.).
A Russian on Commando. The Boer War Experiences
of Yevgeny Avgustus. Johannesburg-Cape Town-London
2022. 270 p.
ISBN 978-1-7761-9136-9

Ēriks Jēkabsons, *Dr. hist.*

Dienvidāfrikas Republikā izdota Krievijas Zinātņu akadēmijas Āfrikas institūta Āfrikas Dienvidu izpētes centra vecākā zinātniskā līdzstrādnieka Borisa Goreļika darbs par Krievijas armijas virsnieka Jevgeņija Avgustusa darbību šajā Āfrikas reģionā pašā 20. gadsimta sākumā – Angļu-būru kara laikā. Grāmatas sastādītājs ir vairāku darbu autors (tajā skaitā angļu valodā) par Krievijas sakariem ar Dienvidāfriku pagātnē un neapšaubāmi viens no ievērojamākajiem savas jomas pārstāvjiem Krievijas zinātnē, kā arī Rietumu zinātnes pasaulē vispārīgi atzītiem Krievijas vēsturniekiem.

Augstvērtīgā izdevuma galvenais varonis un publicēto atmiņu autors ir viens no cilvēkiem vēsturē, kurš savā darbības jomā kļuvis plaši pazīstams, taču dažādu apstākļu dēļ nav bijusi zināma vai pilnīgi aizmirsta viņa saikne ar Latviju. Šajā gadījumā tā ir vistiešākā, jo J. Avgustuss pēc izcelsmes bija latvietis.

1899.–1902. gadā Dienvidāfrikā norisinājās t. s. “2. Angļu-būru karš”, kurā britu impērija ne bez grūtībām sakāva vietējo būru republiku – Transvālas un Oranjes – spēkus. Formālais kara iemesls bija britu neapmierinātība, ka sakarā ar zelta atradņu atklāšanu Transvālā iebraukušie angļi nebaudīja vēlēšanu tiesības, bet patiesais iemesls bija apdraudētas angļu kompāniju intereses. Lielbritānijas valdība pieprasīja britu un būru (holandiešu iecelotāju pēctēči) tiesību vienādošanu, savukārt Transvālas valdība – atvilkt britu spēkus. Sekoja uzbrukums, pilnīgi pārsteidzot britus, kuri sākotnēji nenovērtēja pretinieku, un 1899. gada ziemas sākumā britu spēki tika sakauti. Pēc tam 1900. gada sākumā ieradās angļu papildspēki un pusgada laikā sakāva būrus un būru vienības ciņu turpināja ar partizānu kara metodēm. Atbildot uz to, briti realizēja izdedzinātas zemes taktiku un teroru pret iedzīvotājiem. 1902. gada maijā britiem izdevās uzvarēt,

taču viņi bija spiesti garantēt būriem zināmas tiesības (arī tiesības lietot būru valodu). Karš izraisīja pasaulē noskaņojumu, kas bija vērsts pret Britu impēriju, turklāt daudzajiem impērijas konkurentiem un ienaidniekiem radās iegansts, lai mēģinātu mazināt impērijas varenību. Pie tādiem piederēja arī Vācijas ķeizars un Krievijas cars. Anglijas karaļa brālēns – Krievijas cars Nikolajs II – kara sākumā pat koncentrēja karaspēku pie britu kontrolētās Afganistānas un Indijas robežām, kas britus neiespaidoja, un tieši iesaistīties karadarbībā Krievija neiedrošinājās. Galu galā neoficiāli tika atļauts doties uz Āfriku krievu brīvprātīgajiem virsniekiem (oficiāli viņi tika uz laiku ieskaitīti rezervē, kas ļāva apgalvot, ka brīvprātīgie dodas ceļā bez valsts ziņas), mediķiem un žēlsirdīgajām māsām. Kopumā būru pusē cīnījās apmēram 2500 ārvalstu (Holandes, Francijas, Īrijas, ASV, Vācijas, Zviedrijas u. c. zemju) brīvprātīgo, arī 225 Krievijas pavalstnieki. Un starp viņiem viens no ievērojamākajiem bija Jevgeņijs Avgustuss. 1902. gadā Varšavā viņš izdeva atmiņu grāmatu par gaitām šī kara laikā (Vospominanija uchastnika anglo-burskoj vojny), kas kļuva par bestselleru.

19. gadsimta otrajā pusē, atšķirībā no iepriekšējā perioda, latviešu lauku iedzīvotāji daudzos gadījumos bieži mainīja dzīvesvietas, turklāt arī lielos attālumos un pat visas impērijas robežās. Pie tam daudziem ilgstoši saglabājās formālā kārtas piederība pie zemniekiem, kuri cēlušies no konkrēta izcelsmes pagasta. Arī Jevgeņija Avgutusa (pieņemtais vārds, pārejot no luterticības pareizticībā) tēvs Kristaps Kārļa dēls Augusts kā zemes nomnieks bija pārcēlies no Embūtas pagasta uz Bātes pagastu Kurzemē, tur 1853. gadā apprecējies ar krodzinieka meitu Līnu Minu Mileri. Bātes pagastā ģimenē piedzima vismaz divi bērni, pēc tam tā pārcēlusies uz Jelgavu, kur pārim piedzima vēl vairāki bērni (pēdējais – 1868. gadā), taču vēlāk ģimene acīmredzot tēva darba vietas maiņas

dēļ atkal pārcēlusies no Jelgavas uz citu, pagaidām nenoskaidrotu dzīvesvietu, līdz 1876. gadā parādījusies Daugavpilī (tajā piedzimis nākamais dēls), kur tēvs strādāja jau par dzelzceļa kravu pārvaldājumu pārzini. Diemžēl tieši Jevgeņijs dzimis starplaikā, tāpēc pagaidām nav zināms viņa oriģinālais personvārds. Taču viņa brāļi un māsas, kuri dzīvoja Daugavpilī, vēl starpkaru periodā dokumentos norādīja savu piederību Bātes pagastam.¹

J. Avgustuss dzimis 1874. gada 17. decembrī (pēc jaunā stila), Daugavpilī mācījās pilsētas reālskolā un beidza piecas klases, 1892. gada pavasarī iestājās karadienestā 97. kājnieku pulkā turpat Daugavpilī, bet 1894. gadā – Viļņas kājnieku junkurskolā, izlēmis kļūt par virsnieku. Mācības padevās labi, bet dažas dienas pirms mācību beigšanas – 1896. gada augustā – viņš pārgāja pareizticībā junkurskolas draudzes baznīcā (ieraksti diemžēl nav saglabājušies), pieņemot vārdu “Jevgeņijs” (nav izdevies noskaidrot viņa dzimto jeb latvisko vārdu, jo nav zināma precīza dzimšanas vieta).

Beidzis junkurskolu un kā podpraporščiks nosūtīts uz 97. kājnieku pulku Daugavpilī, 1896. gada novembrī paaugstināts pirmajā katra virsnieka dienesta pakāpē – par podporučiku, pārvietojot uz 190. Belgorajas rezerves kājnieku pulku Varšavā (1898. gada janvārī tas pārdēvēts par 189. Belgorajas rezerves kājnieku pulku). 1900. gada februāra sākumā tika ieskaitīts armijas rezervē un devās uz Dienvidāfriku, kur iestājās būru karaspēkā. Sešus mēnešus piedalījās kaujās (pie Strombergas, Pītershilles, Leidismitas ielenkumā), saskaņā ar dienesta biedru liecībām izcēlies ar drosmi un uzņēmību. Tika ievainots un par kaujas nopelniem paaugstināts par leitnantu. Kritot Pretorijai, nokļuva britu gūstā, no kura drīz tika atlaists ar Krievijas militārā atašeja starpniecību un atgriezās Krievijā.

Pēc atgriešanās no Āfrikas 1901. gada februārī Avgustuss atkal tika ieskaitīts

armijā – 192. Varvas rezerves kājnieku pulkā pie Varšavas, dienesta sarakstā attiecīgajā ailē gan atstājot oficiālo ierakstu “kaujās nav piedalījies”. Turklāt šajā laikā viņš dokumentos bija nomainījis arī tēva vārdu (no Hristofora jeb Kristapa dēla uz Fjodora dēlu). Varšavā J. Avgustuss irēja istabiņu kopā ar latvieti, vēlāko Latvijas armijas ģenerāli Kārli Gopperu, ar kuru kopā bija beidzis junkurskolu, turklāt Goppera ģimenes locekļi pat tika iesaistīti taureņu un vaboļu ķeršanā Avgustusa kolekcijai. Pēc pilsoņu kara K. Goppers, atgriežoties Latvijā, atveda Avgustusa grāmatas eksemplāru, vēlāk dēlam stāstot, ka grāmatas aizņēmušas viņa istabā Varšavā veselu kaktu un ka viņš pēc J. Avgustusa aizbraukšanas bija spiests maksāt spiestuves rēķina atlikumu.

1901. gada augustā J. Avgustuss Pēterburgā apmeklēja Galvenā štāba Austrumu valodu kursus, taču 1903. gada vasarā neizdevās nokārtot pārejas eksāmenu un bija jāatgriežas karaspēka daļā. Kara laikā ar Japānu 1905. gada pavasarī J. Avgustusu nosūtīja uz 30. Austrumsibīrijas strēlnieku pulku Vladivostokā, 1906. gada vasarā pulku pārvietoja uz Krasnojarsku, 1909.–1910. gadā viņš bija komandējumā Mongolijā un citur. Turklāt viņš turpināja publicista karjeru militārajā presē, detalizēti aprakstot Mongolijā pieredzēto, kā arī miera laika dienestu Krasnojarskas garnizonā, tādējādi atkārtoti ierakstot savu vārdu Krievijas armijas vēsturē. 1914. gadā, sākoties pasaules karam, Sibīrijas strēlnieku pulki tika nosūtīti uz Krievijas Rietumu fronti un iesaistīti kaujās. Jau kara pirmajos mēnešos ļoti daudzi virsnieki krita vai nokļuva gūstā. 1914. gada oktobrī kaujās Polijā pret Vācijas armiju traģiski krita arī štābkapteinis Jevgeņijs Avgustuss.

Jaunizdotās grāmatas sastādītājs publicē spilgtās J. Avgustusa atmiņas (3.–221. lpp.), kas papildinātas ar tekstā lietoto terminu skaidrojumiem un informāciju par minētajām personām. Tajās izmantota gan

1902. gadā Varšavā izdotā J. Avgustusa atmiņu grāmata, gan arī Krievijas militārajā presē publicētās viņa korespondences par darbību saistībā ar ceļojumu uz Dienvidāfriku un par kara gaitām tur. Tās tiešām ir unikāla liecība ne vien par kara norisēm, dažādas nācijas pārstāvošo dalībnieku varonību, bet arī par ciņas nežēlību, turklāt J. Avgustusa tēlainie norišu un notikumu apraksti skaidri apliecina arī viņa literārās dotības.² Atmiņas ievada samērā plašs sastādītāja Borisa Goreļika priekšvārds (X–XXXI lpp.) par krievu piedalīšanos karā Dienvidāfrikā un J. Avgustusa izcelsmi un personības izaugsmi, cita starpā, pirmo reizi krievu historiogrāfijā pareizi norādot viņa latvisko tautību, jo līdz šim tajā dominējis viedoklis, ka pēc izcelsmes virsnieks, kas piederējis pie Kurzemes guberņas zemniecības, bijis vācietis vai lietuvietis (acīmredzot ņemot vērā uzvārda galotni). Minēto sastādītājam ļāva konstatēt korekti izmantotie recenzijas autora darbi un personiskas konsultācijas korespondencē.

Savukārt pēc atmiņu daļas publicētā sadaļa veltīta hronoloģiski tajās neskartajām norisēm (atmiņas pēkšņi apraujas, turklāt paliek atklāts jautājums par to, ka, iespējams, daļa J. Avgustusa atmiņu nav atrasta vai gājusi bojā), kā arī J. Avgustusa gaitām pēc atgriešanās no Āfrikas (222.–252. lpp.). Detalizēti aplūkots viņa dienests armijā Varšavā, Pēterburgā, Tālajos Austrumos un Sibīrijā (ieskaitot piedalīšanos izlūkošanas ekspedīcijās Mongolijā u. c.), kā arī piedalīšanās kaujās Pirmā pasaules kara laikā līdz pat traģiskajai bojāejai frontē durkļu uzbrukumā pie Augustovas Polijā. Izmantota arī grāmata, kas izdota Latvijā 2022. gadā un veltīta ģenerālim Kārlim Gopperam,³ pieminot abu draudzību Varšavā (vienīgi kļūdaini norādīts, ka K. Gopperam mājās Avgustusa grāmatu sāņņ atradušies jau pēc atgriešanās Latvijā pēc pilsoņu kara, kaut arī, saprotams, Goppera dēls atcerējās tēva stāstīto par sāņņiem Varšavas dzīvokli gadsimta sākumā).

Skaidrs, ka pēc personiskajām īpašībām J. Avgustuss bija drosmīgs, pat pārgalvīgs un diezgan izteikti tendēts uz piedzīvojumu meklēšanu, aplūkojamajā laikā un visā darbībā cariskās Krievijas patriots, kam rūp savas virsnieka karjeras attīstība (jādomā, tieši šis iemesls, līdzīgi kā samērā nedaudzajos citos latviešu tautības virsnieku gadījumos, bija galvenais iemesls, lai pārietu pareizticībā, turklāt tieši junkurskolas nobeigšanas dienās Viļņā). Minētais patriotisms aplūkojamajā periodā ir samērā likumsakarīgs un novērojams lielākajā daļā latviešu tautības virsnieku. Turklāt visa viņa bērnība un agrā jaunība bija pagājusi krieviskajā Daugavpilī – gandrīz pilnīgā vai pat pilnīgā atrautībā no latviskās vides skolā un pilsētā kopumā (cita starpā minētais apstāklis varēja iespaidot viņa labās krievu valodas zināšanas armijā un tās tēlainība, aprakstot redzēto korespondencēs un atmiņās). Tomēr, kā būtu rīkojies un domājis J. Avgustuss, ja būtu darbojies

1917.–1920. gadā, atliek tikai minēt, jo viņš, līdzīgi simtiem citu latviešu tautības virsnieku, krita jau pasaules kara pirmajos mēnešos. Turklāt viņš bija apveltīts arī ar zināmu literāru talantu un vēlēšanos to izlikt uz papīra. Tas arī izceļ viņu, kaut ar noteiktu novēlošanos, kā nozīmīga vēstures avota autoru.

Jākonstatē, ka Borisa Goreļika sastādītajam un izdošanai sagatavotajam zinātniski kvalitatīvajam darbam angļu valodā ir nozīme ne vien Krievijas, Dienvidāfrikas, citu Angļu-būru kara norisēs ieinteresēto lielvalstu un dažādu zemju brīvprātīgo pārstāvēto valstu, bet arī zināmā mērā Latvijas vēsturē – arī kā apliecinājumam mūsu nācijas sarežģītajai pagātnei 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā. Kārtējo reizi apliecinot, pirmkārt, ka jebkuras, bet īpaši nelielas valsts vēsture nav skatāma izolēti, otrkārt, ka vēl ļoti daudz savā vēsturē nezinām un atklājumi var būt negaidīti un pārsteidzoši.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Sk.: Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 235. f., 6. apr., 1121. l., 109. lp.; 630. f., 1. apr., 59.a l., 384. lp., u. c.
- ² Atmiņu fragmentus tulkojumā latviski sk.: ĒRIKS JĒKABSONS. Latviešu virsnieki Krievijas impērijas armijā. 19. gadsimta otrā puse – 1914. gads. Rīga 2022, 158.–162. lpp.
- ³ MIKĒLIS GOPPERS (sast.). Ģenerālis Kārlis Goppers. 140 viņa laikabiedru stāsti ap septiņiem uguns kuriem. Stokholma un Rīga 2022.